

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שיעור א: הודעה על ביטול הקפצה

א. הקדמה

כאשר מתקבלת בשבת קריאה על אירוע המצריך הגעה של צוותי חירום והצלה, מתקבלת הקריאה לאנשים רבים. לעיתים, כאשר המצילים הראשונים מגיעים לזירה הם אינם זקוקים עוד ליתר המצילים הנמצאים בדרכם אל זירת האירוע.

השאלה העולה ממצאות כזו היא, האם מותר לטלפן ליתר המצילים כדי למנוע מהם להגיע?

שו"ת מנחת אשר (ח"א סימן כב):

נשאלתי פעמים רבות באנשי הצלה שנקראו להציל נפגעי תאונה או חבלה בספק פיקוח נפש והראשון שמגיע לזירה הציל את כל מה שניתן, או שנוכח לדעת שאין כאן סכנה - האם עליו להודיע לחבריו שעדיין לא הגיעו שאין בהם צורך כדי למעט בחילול שבת, או שמא אין לו להשתמש במכשיר הקשר שיש איסור דרבנן בהשתמשות בו כדי להציל אותם מאיסור דאורייתא של הנעת רכב בשבת?

« **מיקוד השאלה** - האם מותר לאדם לעבור עבירה קלה של הוצאת שיחה מטלפון נייד (איסור דרבנן) במטרה להציל את חברו מעבירה חמורה (איסור תורה בנסיעה בשבת)?¹ »

ב. סתירת הסוגיות

לפנינו שתי סוגיות, בעירובין ובשבת, בהן יש מענה לשאלה זו אותה העלינו. אבל המענה העולה משתי הסוגיות שונה אחת מהשנייה ומהווה סתירה במענה

1. הסוגיה בעירובין

בגמרא בעירובין מדובר על אדם הנאמן על הפרשת תרומות ומעשרות, 'חבר', שאמר לעם-הארץ לקטוף פירות מפירותיו, וחבר אחר שמע את הדברים.

לדעת רבי, אותו חבר ששמע אינו צריך לעשר את הפירות שקטף, משום שבוודאי בעל הפירות עישר את הפירות עבור עם-הארץ כדי שהוא לא יעבור על איסור חמור של אכילת טבל.

אמנם, בכך עובר בעל הפירות על איסור קל שאין להפריש שלא מן המוקף, אך כדי להציל את עם-הארץ מאיסור חמור של אכילת טבל, נוח לו לבעל הפירות 'החבר' לעבור על איסור קל שלא להפריש שלא מן המוקף

¹ לדוגמה נוספת, ראו: **שו"ת שאלי ציון** (ח"א סימן ג): "נשאלתי מכמה עצורים דתיים, היות וברצונם להיכנס להמטבח של המחנה בכדי שהכשרות של המטבח תהייה מסורה בידיים נאמנות. אך אם יקבלו תפקיד כזה בידם, מעתה יהיה מוטל עליהם להימצא שם גם בשבתות, אולם תפקיד זה יגרום להם שהם יצטרכו לעבור על אמירה לנכרי לחמם את התבשילין בשבת. ואם תהייה הנהלת המטבח בידיים שאינן דתיות, זה עלול מאוד שהם בעצמם יחממו את האוכל בשבת. וקוטב השאלה בזה הוא, אם מותר לישראל דתי לעבור על אמירה לנכרי בכדי שע"י זה יציל את האחרים שלא יעברו בעבירה חמורה של חילול שבת מהתורה".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

בבלי עירובין (לב ע"א-ע"ב):

חבר שאמר לעם הארץ וחבר אחר שומעו.

רבי סבר: אותו חבר אוכל ואינו צריך לעשר, דודאי עישורי מעשר ההוא חבר קמא עילויה. ורבן שמעון בן גמליאל אומר: לא יאכל עד שיעשר, לפי שלא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף...
 במאי קמיפלגי? רבי סבר: ניחא ליה לחבר דלעביד הוא איסורא קלילא, ולא ליעבד עם הארץ איסורא רבה.
 ורבן שמעון בן גמליאל סבר: ניחא ליה לחבר דלעבד עם הארץ איסורא רבה, ואיהו אפילו איסורא קלילא לא ליעבד.

הרמב"ם פסק להלכה כדעת רבי, שראוי לאדם לעבור עבירה קלה כדי להציל את חברו מעבירה חמורה -

רמב"ם (הלי מעשר פ"י ה"י):

אם אמר החבר לעם הארץ ללקוט לו ושמע חבר אחר, זה האחר אוכל ואינו צריך לעשר שאין החבר מוציא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו וחזקתו שהפריש עליה ממקום אחר, אעפ"י שלא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף, כדי לסלק המכשול מלפני עם הארץ תורמין.

2. הסוגיה בשבת

בגמרא בשבת מובא מקרה אודות אדם שהכניס פת לתנור בשבת. כדי שהוא לא יתחייב באיסור אפייה בשבת,

האפשרות היא לרדות ולהוציא את הפת מהתנור קודם שתיאפה.

במקרה זה, האיסור החמור הוא אפיית הפת ואילו האיסור הקל הוא רדיית הפת מן התנור

לדעת רב ששת, אין לאחרים לרדות הפת ולעבור על איסור קל כדי להצילו מאיסור חמור -

בבלי שבת (ד ע"א):

בעי רב ביבי בר אביי: הדביק פת בתנור, התירו לו לרדותה קודם שיבוא לידי חיוב חטאת, או לא התירו?...
 אמר רב שילא: לעולם בשוגג, ולמאן התירו - לאחרים.
 מתקיף לה רב ששת: וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חברך?

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ג. תירוצי התוספות

1. מי גורם לאיסור?

התירוץ הראשון של התוספות עורך הבחנה בין הסוגיות בשאלה 'מי גורם לאיסור'. בעירובין מדובר שאם החבר לא יפריש עבור עם-הארץ ייגרם איסור על ידו ובסיבתו, לכן ראוי לחבר לעבור עבירה קלה להציל את עם-הארץ מאיסור שנגרם על ידו. לעומת הסוגיה בשבת, שם אין קשר סיבתי בין העבירה של המדביק בתנור לבין המעוניין להצילו.²

תוספות (שבת ד ע"א ד"ה וכל):

והא דאמר בכל מערבין רבי סבר ניחא ליה לחבר דליעבד איסורא קלילא ולא ליעבד עם הארץ איסורא רבה, התם כדי שלא יאכל עם הארץ טבל על ידו דאמר ליה מלא לך כלכלה של תאנים מתאנתי, אבל הכא שלא נעשה האיסור על ידו אין אומרים לו חטא אפילו איסור קל שלא יבוא חברו לידי איסור חמור.

תוספות (עירובין לב ע"ב ד"ה ולא):

הכא שאני, שהוא גורם לו לעבור שהוא אומר לו לקוט וסבור שעשרן.

2. האם כבר בוצעה העבירה?

התירוץ השני של התוספות עורך הבחנה בין הסוגיות בשאלה האם האיסור כבר בוצע או לא. בסוגיה בעירובין עדיין לא נעשה האיסור, שהרי עם-הארץ עדיין לא אכל מהפירות, לכן ראוי לחבר לעשות מצידו איסור קל להצלתו. ואילו בסוגיה שבת כבר נעשה האיסור בהנחת הפת בתנור, לכן אין לעבור עבירה להצלה.

תוספות (שבת ד ע"א ד"ה וכל):

ואומר ריב"א, דאפילו למדביק עצמו אין לפשוט משם להתיר, דהתם עדיין לא נעשה האיסור ומוטב שיעשה איסור קל ולא יעשה איסור חמור על ידו. אבל הכא המעשה של איסור כבר נעשה וממילא יגמור, לא יעשה אפילו איסור קל בידיים.

² ראו את הגדרת המאירי (שבת ד ע"א ד"ה שגג והדביק): "תירצו חכמי הצרפתים, שלא נאמר שם (בעירובין) אלא מפני שאם יחטא עם הארץ, נמצא חבר גורם לו, אבל בזו שאינו גורם לו לא התירו. וחכמי הדורות מוסיפין בתירוץ זה, שאף החבר, אילו חטא עם הארץ, נמצא הוא נותן מכשול ויש לו חלק בעבירה".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

3. שיקולי מצוות

התירוץ השלישי של התוספות עורך הבחנה בין הסוגיות בשיקול המצווה³ - כאשר מדובר על 'מצווה רבה' יש להתיר עבודה עשיית עבירה, כגון שחרור עבד כנעני למטרת פרייה ורבייה, או כאשר מדובר על 'מצווה דרבים' להשלמת מניין לדבר שבקדושה.⁴

תוספות (שבת ד ע"א ד"ה וכו') :

והא דתנן בהשולח (גיטין מא ע"ב), מי שחציו עבד וחציו בן חורין כופין את רבו ועושה אותו בן חורין, ואע"ג דבהאי פירקא אמר רבי יהודה כל המשחרר עבדו עובר בעשה דלעולם בהם תעבדו. שאני פריה ורביה דמצווה רבה היא, כדמשני התם ברבי אליעזר שנכנס לבית המדרש ולא מצא שם עשרה ושחרר את עבדו להשלימו לעשרה, מצווה דרבים שאני.

4. פשיעה

התירוץ הרביעי של התוספות עורך הבחנה בין הסוגיות בשאלה האם עובר העבירה פשע או לא. בסוגיה בעירובין עם-הארץ לא פשע באי-הפרשת תרומות ומעשרות, לכן ראוי לחבר להצילו כאשר הוא יעבור עבירה. ואילו בסוגיה בשבת המדביק פת בתנור פשע באיסור שבת, ולכן אין אומרים לחברו 'חטא כדי שיזכה חברך'.⁵

תוספות (שבת ד ע"א ד"ה וכו') :

ועוד יש לומר, דדווקא היכא דפשע קאמר וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חברך.

ד. אישה שנלקחה בעל-כורחה להמת דת

הפוסקים נחלקו במקרה ואישה נחטפה לשמד, האם מותר לאביה או לאחרים לחלל שבת עבור הצלתה מן השמד? שאלה זו כרוכה בשאלת ההכרעה בין תירוצי התוספות הנ"ל

1. שיטת הרשב"א

לדעת הרשב"א, התקבלה ההכרעה כפי התירוץ הראשון של התוספות, העורך הבחנה בשאלה האם העבירה נגרמת בסיבתו של המציל או לא. לפיכך, כיון שאין קשר סיבתי-איסורי בין האנשים המצילים לבין האישה, אין להם לעבור עבירה אפילו קלה בשבת כדי להצילה משמד רוחני -

שו"ת הרשב"א (ח"ז סימן רסז) :

עוד נשאל באישה שהוציאוה מביתה בשבת בחזקה על ידי ישראל משומד להוציאה מכלל ישראל - אם מותר לשלוח בעד אביה שהוא בעיר אחרת בשבת ואפילו חוץ לשלוש פרסאות, למאן דסבירא ליה דתחום שלוש

³ כ"כ **תוספות** (עירובין לב ע"ב ד"ה ולא) בתירוץ האחרון.

⁴ ראו: **מושב זקנים** לבעלי התוספות (שמות לב, יט) על שבירת הלוחות ע"י משה: "למה נהג בהם מנהג ביזיון לשוברם. ומצאתי שפירש הרי"ח, שלכך שברם כי היו כבדים עליו והשליכם מההר בידיו כדי לילך למחנה לישראל ולסלקם מן העוון, כי כל זמן שלא בא אצלם היו חוטאים. וכתב הרי"ח ז"ל, מכאן אם אדם נושא ספר תורה ורואה שאחרים רוצים לחטוא ואינו יכול למהר ללכת ולמנוע אותם מחטא מפני ספר תורה, ישליך ספר תורה מידו כדי למנוע מן החטא. ואם יקשה לך, וכי אומרים לאדם חטוא בשביל שיזכה חברך. יש לומר, דמצווה דרבים שאני כדי למנוע רבים מעוון".

⁵ **תוספות** (עירובין לב ע"ב ד"ה ולא): "ואומר ר"י, שיש לחלק בהיא דהדביק לפי שפשע שהדביק סמוך לחשיכה, ואע"ג דהוי שוגג איבעי ליה לאסוקי אדעתיה, אבל בהנך דלא פשע מידי, שרי".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

פרסאות דאורייתא, ואפילו להביא בידו חותם מצד המלכות, מי הוי כספק נפשות ולהקל או לא? והשיב, שהדבר צריך תלמוד.

ומכל-מקום כך דעתי נוטה שאסור, לפי שאין דוחין את השבת על הצלה מן העבירות שאין אומרים לאדם עמוד וחטוא כדי שיזכה חברך ואפילו איסורא זוטא לא שרי כדי להציל את חברו מאיסורא רבה, כדמוכח בפרק קמא דשבת... וההיא דניחא ליה למעבד חברו איסורא זוטא ולא ליעבד איסורא רבה עם-הארץ, על ידו קאמר.

רמ"א (או"ח סימן שכח סעיף י):

מי שרוצים לאנסו שיעבור עבירה גדולה, אין מחללין עליו השבת כדי להצילו (בית יוסף בשם הרשב"א).

2. שיטת הרב יוסף קארו

לדעת הבית יוסף, דברי הרשב"א מתאימים רק לתירוץ אחד שבדברי התוספו, שהרי לפי התירוצים הנוספים (תירוץ 3 ותירוץ 4) יש להתיר לחלל שבת אפילו באיסור דאורייתא כדי להצילה משמד, כיון שהצלה משמד וקיום המצוות הוא 'מצווה רבה' וכן היא לא פשעה במעשיה -

בית יוסף (או"ח סימן שו אות יד):

והתוספות כתבו בפרק קמא דשבת בתחילה כדברי הרשב"א, ואחר כך הקשו מדתנן מי שחציו עבד וחציו בן חורין כופין את רבו ועושה אותו בן חורין, וקיימא לן כל המשחרר את עבדו עובר בעשה. ותירצו, דשאני פרייה ורבייה דמצווה רבה היא.

ועוד יש לומר, דדווקא היכא שפשע שהדביק פת בתנור סמוך לחשיכה, אבל היכא דלא פשע מידי שרי למיעבד איסורא זוטא כי היכי דלא ליעביד חבריה איסורא רבה...

והשתא, אם לתירוצא דמצווה רבה הדבר ברור שאין לך מצווה רבה מלהצילה שלא יפחידה עד שתשתמד. ואם לתירוצא דמחלק בין פשע ללא פשע, הכא נמי לא פשעה והלכך לחלל עליה את השבת לפקח עליה שרי ומצווה נמי איכא, ואי לא בעי למיעבד כייפינן ליה, כדאשכחן במי שחציו עבד שכופין את רבו כדי שלא יתבטל ממצוות פרייה ורבייה כי רבה היא.

ואפילו לחלל שבת בדברים האסורים מן התורה, נראה דשפיר דמי, דלגבי שלא תשתמד ותעבור כל ימיה חילול שבת אמרינן איסורא זוטא הוי.

דין זה נפסק בדבריו בשולחן ערוך -

שולחן ערוך (או"ח סימן שו סעיף יד):

מי ששלחו לו שהוציאו בתו⁶ מביתו בשבת להוציאה מכלל ישראל, מצווה לשום לדרך פעמיו להשתדל בהצלתה.⁷ ויוצא אפילו חוץ לשלוש פרסאות ואי לא בעי, כייפינן ליה.

⁶ הפוסקים כתבו שלא דווקא בתו: **עולת שבת** (או"ח סימן שו ס"ק יז); **הרב אליהו שפירא** (אליה רבה, סימן שו ס"ק לב; אליה זוטא, שם ס"ק יב); **בגדי ישע** (סימן שו סעיף יד); **שולחן ערוך הרב** (שם סעיף כט); **שער הציון** (שם אות מד).

⁷ בדברי **המשנה ברורה** (סימן שו ס"ק נו) מבואר שגם אדם אחר יכול להצילה: "אורחא דמילתא נקט, והוא-הדין אחר רשאי לחלל שבת כדי להצילה מהאיסור הגדול".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

בדברי המשנה ברורה (שם ס"ק נו) מבואר שההיתר הוא גם באיסור תורה:

אף דיש בזה איסור דאורייתא לאיזה פוסקים. והוא-הדין אם יצטרך לחלל שבת ע"י זה באיזה מל"ט מלאכות ג"כ שפיר דמי, דכאשר תמיר את הדת לגמרי תחלל שבת ותעבוד עבודת גלולים כל ימיה ואם הוא יחלל שבת פעם אחת נקרא איסורא זוטא נגד זה.

בדברי המשנה ברורה (סימן שו ס"ק נו) מבואר הטעם לכך, שמותר לאדם לעבור על איסור מהתורה כדי להציל אדם אחר שלא פשע -

וכל זה מיירי שהוציאוהו אינו יהודי מביתו באונס, ועל כן התירו לו לשום לדרך פעמיו להצילה, דקיימא לן אם אינו פושע חייב לעשות איסורא זוטא כדי שלא יעשה חברו איסורא רבא.

ה. מקרי מבחן: בין פשיעה למצווה רבה

כפי שראינו, הבית יוסף הביא שני טעמים להתיר לחלל שבת על מי שחטפו אותו והוציאוהו להמרת דת - שיקול הפשיעה, היינו כיון שהוציאו אותו בעל-כורחו והוא לא פשע אזי יש לחלל שבת להצלתו מהשמד. ושיקול מצווה רבה, שמצווה רבה לגאול אדם משמד רוחני. לפנינו מקרי מבחן שונים בין שני נימוקים אלו

1. יצאה מרצונה להמרת דת

מה הדין כאשר האישה פשעה בהמרת הדת, האם ניתן יהיה לחלל שבת להצלתה משמד רוחני אותו היא גרמה לעצמה?

לפי עקרון הפשיעה, כיון שהיא פשעה ויצאה להמיר דתה, אין לחלל שבת עבור הצלתה. אך כיון שהצלתה משמד היא 'מצווה רבה', יש להתיר לחלל שבת להצלתה

1.1 שיקול הפשיעה: אין לחלל שבת

לפי הסיבה שיש אפשרות לעבור על איסור ולחלל שבת עבור הצלת אדם שלא פשע בעצמו, אזי במקרה המוצג שהאישה פשעה בעצמה אין לעבור על כל איסור עבור הצלתה

שולחן ערוך (או"ח סימן רנד סעיף ו):

ואם נתנו בשבת אפילו במזיד, מותר לו לרדות קודם שיאפה כדי שלא יבוא לידי איסור סקילה.

משנה ברורה (שם ס"ק מ):

דווקא הוא בעצמו מותר לרדות, אבל אחרים אסורים לרדות בשבילו... דאין אומרים לו לאדם עשה חטא קל כדי שלא יבוא חברך לידי איסור חמור, כיון שחברו פשע במה שהדביק.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« לאור זאת, כאשר האישה יצאה מעצמה להמרת דת אין לחלל שבת עבור הצלתה משום שהיא פשעה במעשיה, כפי שמבואר בפוסקים הבאים -

מגן אברהם (או"ח סימן רנד ס"ק כא): "באמת העיקר תלוי באם פשע".⁸

משנה ברורה (שם ס"ק נו):

אם פשעה, אין לו לאביה לחלל שבת עבורה, דאין אומרים לו לאדם חטוא כדי שיזכה חברך.

אליה רבה (סימן שו אות לג):

ומכל-מקום באיסור דרבנן יש להקל, אבל באיסור דאורייתא קשה להקל.⁹

1.2 מצווה רבה: יש לחלל שבת

~ לדברי הרב שמואל הלוי סג"ל תלמידו של הט"ז, התירוץ הרביעי של התוספות המבחין האם מדובר על פשיעה, לא התקבל משום שכל אדם הנמצא במצב של פיקוח נפש בשבת הוא פושע מסוים במצב אליו נקלע בעקבות חטאו. ומכל-מקום, פשיעה זו של המרת דת דומה יותר לאונס, משום שלאחר זמן יתחרט על מעשיו. לדבריו, העיקר להתיר חילל שבת אפילו באיסורי תורה להצלת הברכה משמך, הוא התירוץ שמדובר על 'מצווה רבה' להצלת האדם משמך רוחני -

נחלת שבעה (סימן פג):

מי שנאבד לו בנו, והוגד לו ושמע שיצא חוץ לדת להמיר בדת ישמעאלית, והוא לא הגיד כי בורח הוא, אם מותר לחלל עליו השבת לרכוב אחריו, אולי יוכל להחזירו...

מדברי הבית יוסף נשמע שלא התיר רק בנדון הנ"ל היכא שלא פשע, אבל היכא שפשע כגון בנדון דידן הוי איסור.

ולי נראה, דגם היכא שפשע כמו בנדון דידן נמי שרי לכתחילה, ואפילו לחלל שבת בדברים האסורים מן התורה.

וגם הרשב"א לא החליט לאיסור, רק סיים שהדבר צריך תלמוד.

ועוד לא השיב על שאלת השואל אם דחינן שבת מספק זה כדדחינן בספק נפשות. והרשב"א לא השיב על זה. ולי נראה דדחינן שבת מספק זה כמו גבי חולה, ואמרין טעמא, מוטב שיחלל שבת אחת ואל יחלל שבתות הרבה... ואין אומרים וכי אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך.

ואין לומר דהיינו טעמא כתירוץ של התוספות משום דהחולה לא פשע, זה אינו, דאין מיתה בלא חטא. גם במפקח את הגל מחללינן שבתא אפילו על כמה ספק ספיקא... ואין לומר דמיתה שאני, אם כן כל שכן הוא להציל נפשו מני שחת ממיתה נצחית לא כל שכן.

ועוד דגם לתירוץ ראשון של התוספות משום דמצווה רבה היא, הא נמי מצווה רבה היא וחילול שבת נגד זה איסורא זוטא היא, כמו שכתב הבית יוסף...

ועוד אף אם פשע, האי פשיעה דומה לאונס הוא על ידי הסתה, ואחר השעה הרעה יתחרט. ואם כן למה לא יצילוהו מן דת ישמעאלית, בוודאי האי חילול שבת איסורא זוטא הוי.

⁸ כ"כ **ברכי יוסף** (או"ח סימן שו ס"ק טז): "דווקא דהיא לא פשעה. אבל אם בנו הלך להמיר דהוא פושע, לא".

⁹ כ"כ בשמו: **פרי מגדים** (או"ח סימן שו משבצות זהב ס"ק ה); **ברכי יוסף** (שם ס"ק טז); **משנה ברורה** (שם ס"ק נו); **שער הציון** (שם ס"ק מו).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. איומים להשתמד אם לא יתירו איסורים

השלכה נוספת בין שני העקרונות, עקרון הפשיעה ועקרון מצווה רבה, היא בשאלה מה הדין במקרה ואדם מבקש להתיר לו איסור, ואם לא יתירו לו הוא מאיים בהשתמדות, האם יש להתיר עבורו את האיסור?¹⁰ לפי עקרון הפשיעה, אין להתיר לו את האיסור גם במחיר של חשש שמא הוא ישתמד, שכן לא אומרים 'חטא כדי שיזכה חברך' במקרה והוא עצמו פשע. אך לפי עקרון 'מצווה רבה', יש להתיר לו איסור כדי שלא ישתמד ובכך אנו מצילים אותו משמד רוחני, הצלה שהיא מצווה רבה

2.1 מצווה רבה: יש להתיר איסור

~ כהן שאיים להשתמד אם לא יתירו לו להינשא לגיורת

הרב יהודה לייב צ'ירלסון הסתמך על דברי הנחלת שבעה להתיר נישואי כהן לגיורת, שאיים שאם לא יתירו לו לשאת אותה הוא ישתמד. לדבריו, עניין 'מצווה רבה' הוא המכריע בעניין¹¹ -

שו"ת מערכי לב (אבהע"ז סימן עב):

על דבר שאלתו בנדון נערה נוצרית פחותה מבת י"ח שנה מבנות מרום עם הארץ, יחידה להוריה אשר מצד אהבתה לדת ישראל נתגיירה עפ"י הסכמתם, מה שהוא חזון יחיד בימינו. והנה אחרי שעמדה בגירותה בתור שומרת דת כראוי יותר משתי שנים נשתדכה עם אחד הבחורים מאחינו. אולם, בבואם לפני כת"ר לסדר להם חופתם אחרי הכינם כבר את כל הדרוש לחגיגת חתונתם נודע אז שהחתן הנהו כהן, לכן השיב כת"ר את פניהם ריקם בהודיעו אותם כי כהן אסור בגיורת. החופה נדחתה אולם מאורע כזה עשה את העיר כמרקחה הרעש היה גדול כ"כ עד כי קמו כל העם למגדול ועד קטן לכלות חצי זעמם בכת"ר בגלל איסורו... ובנוגע להחתן... עכשיו שאתם עושים לי כך, א"כ אתם מכריחים את איש אשר כמוני להשתמד ולהיות נוצרי, אקבל הטבילה בפני כל ואקח שם הקידושין כי בשום אופן לא אעזוב את משודכתי...

¹⁰ בין איום ביציאה לשמד לבין איום בהתאבדות

בשו"ת להורות נתן (ח"ח סימן פז) טען שיש להבחין בין מקרה בו האדם מאיים להשתמד, שבמקרה כזה אפשר להבין את פסיקת הנחלת שבעה שיש היתר לעבור על איסור מחשש זה, לבין מקרה בו האדם מאיים בהתאבדות, איום שאינו מהווה שיקול משמעותי כדי להתיר לאחרים לעבור על איסור. הבחנה זו נסובה סביב המקרה הבא: "על דבר השאלה בדבר כהן שאינו שומר תורה ומוצאו מארץ יון, וגם אביו אינו שומר תורה ומטמא למתים, ורוצה להתחתן עם בת גיורת אשר אמה התגיירה בשעה שהייתה מעוברת עם בת זו, וכששמעו שאסורה משום גיורת לכהן, איימו שישלחו יד בנפשם כי הוריהם רוצים שיתחתנו דווקא כדת משה וישראל". לדבריו, בשו"ת להורות נתן (ח"ח סימן צ אות כא): "יובאמת נראה בדבדון דידן שמאיימים שייטלו את נפשם הכל מודים שאין לחוש לזה, דדווקא באומרים שיצאו מן הדת יש סברא לומר דאיכא למיחש לזה, כי אין מה שיעצור בידם לבצע זממם הרע, ואדרבה היצר מסיתם לזה, אבל כשמאיימים ליטול את נפשם, עביד אינש דגזים ומכל שכן הני אינשי דלא מעלי, ואין בעלי עבירה פורקי עול תורה מוכנים ליטול את נפשם אם לא יוכלו להינשא בהסכמת בעלי תורה ולבסוף יעשו מה שליבם חפץ, ודבריהם אינו אלא פטומי מילי בעלמא, ואם ישמעו שאנו חוששין לדבריהם, נמצא שהותרה הרצועה וכל פורק עול יבוא לאיים להתיר לו כל איסורי התורה, ובטלה תורה ח"ו... ותבנא לדינא, דאין בזה שום מקום היתר, וחלילה ליתן יד לפוקרים, וה' אתנו". יש להביא דוגמאות נוספות לעקרון זה, שאיום בהתאבדות אינו מהווה עילה מספיקה כדי להתיר איסור, ראו: שו"ת מלמד להועיל (ח"א סימן סא): "שאלה: נער אחד אמר לו אביו שיכתוב בהאנדעלושולע (=בית הספר למסחר) בשבת קודש והוא אינו רוצה. ואמו אמרה לו, אם אינו שומע בקול אביו ויהיה ריב בבית תאבד עצמה לדעת ר"ל, מהו שישמע הנער אל אביו משום פיקוח נפש דאמו. תשובה: אין זה פיקוח נפש שמחללין עליו את השבת אם אמו רוצה בזדון לאבד עצמה לדעת כדי להעביר את בנה על הדת, דא"כ כל המסיתים יגזמו שיפילו עצמם לים אם לא ישמעו להסתתם"; שו"ת דברי מלכיאל (ח"ג סימן קמד) אדות גירושין בעל כורחו משום שהבעל ברח למדינה אחרת משום שאישתו מאוסה בעיניו: "שחלילה חולין הוא להתיר לגרש בעל כורחו או לישא אישה על אישתו בשביל שאומר שיצא לתרבות רעה או אף אם רואין שיוצא לתרבות רעה". ראו עוד: שמו"ת משפט (ח"א סימן קכז). ראו גם: שו"ת משיב דבר (ח"ב סימן מג) אודות אישה המעוניינת לטבול לטהרתה רק ביום ואם לא כן היא לא תטבול כלל.

¹¹ יש להעיר שבתוך דבריו הוא מצרף גם את המציאות האנטישמית שהייתה אז. ראו מה שכתב על כך שו"ת להורות נתן (ח"ח סימן צ אות כא) שבשל שיקול זה ההיתר הוא חריג: "ונראה דבשו"ת מערכי לב שם דחק עצמו להתיר, משום שהיה חשש סכנת נפשות לכל ישראל באותה מדינה אם לא יתירו להם להינשא, וכמבואר בסוף התשובה שם".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ויש לומר, דוודאי יש לדחות לגבי זוג העומד על עברי פי פחת כזה את האיסור של גיורת לכהן... מפני ההצלה מהבגידה התמידית בכל התורה כולה ע"י יציאת שתי נפשות מדת ישראל בחרי אף. וגדולה היא מעלת דחיית איסור כזו, יען כי לא רק שנציל על ידה את הזוג מהתמדת העבריינות על איסורים חמורים שונים, אלא שבהישארו בתוך עמנו נזכו בקיום מצוות עשה שונות כל ימיו כחוק לישראל.¹²

~ היתר נישואי שומרת יבם שזינתה לפני חליצה

שו"ת הרי בשמים (ח"ב מהדורה תניינא סימן קסד):

ועל דבר מקרה בלתי טהור שאירע בכפר סמוך לקהילתנו באישה אחת שבחורף העבר הייתה שומרת יבם וזינתה עם אחד ונתעברה הימנו קודם החליצה וילדה ולד אחר שחלץ לה היבם ועתה רוצה הבליעל הזה שזינה עמה לקחתה לו לאישה.

ונפשו בשאלתי אם יש מקום להתיר להם לינשא אחרי שבלאו הכי הם דרים כעת ביחד ובעזות מצחם בוש לא יבושו משום אדם, ואם לא יהיה להם היתר נישואין עפ"י דין תורה ירבו ילדי זנונים וקרוב הדבר שימירו דתם...

בכל זאת אחרי שכבוד תורתו כתב שאם לא יתיר להם יצאו לחרבות רעה ויוכל לצמוח מזה המרה ח"ו, אפשר שבצירוף זה יש להתיר להם הנישואין.

2.2 עקרון הפשיעה: אין להתיר איסור¹³

~ חילול שבת כדי להציל אדם מהיותו מוסר

כפי שראינו לעיל, לדעת הנחלת שבעה העיקרון המאפשר לעבור על איסור מסוים הוא 'מצווה רבה', ולכן הוא התיר לחלל שבת כדי להציל אדם משמד רוחני גם במקרה שהוא פשע בעצמו.

הרב יעקב ריישר דוחה את דברי הנחלת שבעה, כאשר לדבריו העיקרון המרכזי הוא עניין הפשיעה.

לפיכך, במקרה ואדם רוצה למסור את הציבור לשלטונות ומניעתו מרצונו כרוכה בחילול שבת, אין לחלל שבת להצלתו מהיותו מוסר¹⁴

שו"ת שבות יעקב (ח"א סימן טז):

אחד מפרנסים וקציני ארץ יש אחד מקרוביו ומיודעיו רוצה למסור לאיזה יחידי סגולה ולהפסיד להם מאד וכבר התחיל קצת ברישעתו ואין תקנה ורפואה למכתם אם לא שהפרנס בעצמו יבוא לשם ויכוחו על פניו אולי יתבייש מפניו לעשות כזאת וצריך הדבר לעשות במהירות ולא בעצלתיים כדי שלא יהא כצועק על מה שעבר ושאל הקצין להמורה אי מותר לחלל שבת לילך חוץ לתחום בשבת והתיר לו המורה ההוא כדי להציל האיש שלא יהיה מסור מפורסם והצלה מצויה ליחידי סגולה אי טב הורה או לא...

¹² בסיום דבריו הוא מתיר לערוך את החופה בתנאי שהרב יודיע לכולם שזו הוראת שעה, וכן יודיע לחתן שמעתה והילך בניו חללים והוא והם אינם יכולים לעלות לדוכן ולשאת כפיים.

¹³ ראו גם: **שו"ת חתם סופר** (אבהע"ז ח"א סימן לו), בדבריו הוא מבין שהשיקול המרכזי הוא שיקול הפשיעה, אך מכל-מקום הוא מתיר באופן ייחודי, כנראה משום מצווה רבה, אף שהוא אינו מזכיר ניסוח זה: "על דבר גומר בת דבלים וטומאתה בשולים ואשר כריסה בין שניינים והיא מפורסמת למופקרת ונמצא נער אחד בדומה לדומה שרוצה לינשא אותה כשהיא מעוברת עדיין דווקא ואיכא למיחש אם לא נתיר הנישואין נראה מרצונה שתלד ביני עממים ותיתן הילד לבית האסופים שבויין. וגם איכא למיחש אם לא נתיר להם הנישואין יצאו שניהם לתרבות רעה ויעשה מה שליבם חפץ... וכללא דמילתא, אין אומרים לאדם חטא באיסורא זוטא כדי דלא לעבוד עבודה זרה איסורא רבה היינו דפשע... בהא סלקינן, דדעתו מוסכמת להתיר נישואין רק בפעם הזאת ולא ליליף מזה לנידון אחר".

¹⁴ ציינו לדבריו: **שערי תשובה** (או"ח סימן שו ס"ק יט); **ברכי יוסף** (שם ס"ק טז). השוו לדבריו **בעיני יעקב** (עירובין כט ד"ה מפני; יומא לה ד"ה ואותו). ראו גם מה שהתבאר בשיעורים בפיקוח נפש והצלה, חלק א שיעור טו, בנושא: 'חילול שבת להצלת אדם שהכניס עצמו לסכנה'.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

תשובה: הנה לא ידעתי על מה סמך המורה שהורה להקל באיסור שבת החמור...
ואם דעת המורה היה להקל כדי להציל האיש שלא יהיה מסור ואומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, הנה זה מחלוקת ישנה בין גדולי ראשונים...

דהיכא דפושע בעצמו למאוס בטוב ולבחור ברע דאין להקל ולזלזל באיסור שבת אפילו באיסור זוטא. וא"כ, אף אי נימא דבנדון דידן להרחיק את חברו שלא יהא בכלל מסור נמי כהצילו שלא יחליף דתו כיון שהוא נכלל בכלל אותן המורידין ולא מעלין מכל-מקום אין אומרין בכהאי גוונא חטא כדי שיזכה חברך כיון שהוא פושע בעצמו...

ואולי דעת המורה שהורה כך לפי שראה כן בתשובת **נחלת שבעה** (סימן פג) שמדד במידה גדושה להכריע נגד דעת הרשב"א והתוספות והשולחן ערוך בלי ראייה מספקת רק מסברת הכרס... כל מה שכתב בזה ממילא מופרכים...

וזה שמאבד עצמו לדעת בעולם הבא ודאי לא אמרינן חטא כדי שיזכה חברך כי הוא פושע בעצמו שבוחר במוות ולא בחיים וכל אדם יש שני דרכים לפניו ובחרת בחיים...¹⁵
לכן נראה לי, שהמורה שהורה להקל עליו יקרא כמו שקרא רבינו תם, שהמורה יורה כבן סורר ומורה ועלינו רוח הבורא יערה.

~ דין יחוד

הרא"ה קוק נשאל אודות דין יחוד שני אנשים עם אישה אחת, שהוא איסור דרבנן. האם אחד מהם שהוא ירא שמיים יפרוש ובכך חברו יעבור על איסור יחוד עם אישה שהוא איסור תורה?
לדבריו, לא נאמר כאן שהחבר ישאר ובכך יעבור על איסור קל יותר כדי להציל את חברו מאיסור חמור של תורה, זאת משום שחברו פשע -

שו"ת עזרת כהן (סימן לא):

שאלה: שני אנשים שדרים עם אישה אחת, שמהדין אסור מטעם יחוד בלילה, והאחד מהם הוא ירא שמיים, שאלני אם הוא צריך לעקור מקומו או כיון שע"י עקירתו יישאר חברו, שאינו מקפיד על איסור יחוד, ביחידי ויהיה איסורו יותר חמור מוטב לו להישאר גם הוא כדי שיהיה עכ"פ איסור קל.

תשובה: עפ"י מה שכתב בספר חכמת אדם בבית אדם, שאיסור שני אנשים באישה אחת הוא דרבנן, ואיסור יחוד באישה אחת ואיש אחד הוא דאורייתא, להרבה פוסקים, יש לומר ניחא ליה לחבר למיעבד איסורא זוטא ולא ליעבד עם הארץ איסורא רבא.

אך כבר כתבו תוספות פרק קמא דשבת ועוד כמה פוסקים, דבמקום שחברו פושע אין אומרים לו לאדם חטא בכדי שיזכה חברך, וכאן הרי חברו פושע, שחייב גם הוא להיזהר באיסור יחוד.

~ גיור גויה שינשואה' לכהן

שו"ת אגרות משה (אבהע"ז ח"ב סימן ד):

בעניין לגייר נכרית שכבר נשואה לכהן בערכאות כדי שישאנה מצד שאומר דאם לא יתירו ישתמד ח"ו...
בדבר אחד ממשפחה חשובה שנשא נכרית ויש לו כבר בנים ממנה ורחקוהו מהם ועתה בא ואמר שהיא רוצה

¹⁵ ראו: **אור גדול** (סימן א ד"ה הנה נתבאר, ה ע"ב) שרצה להוכיח מדברי השבות יעקב, שכאשר אדם פושע בחילול שבת אין מחללים עליו את השבת, והביא ראייה מהלל. ראו מה שהתבאר בשיעורים בפיקוח נפש והצלה, חלק א שיעור טו, בנושא: 'חילול שבת להצלת אדם שהכניס עצמו לסכנה'.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

להתגיייר וגם לגיייר את הילדים ואם לא יקרבוהו מפחיד אותם שהוא ישתמד, והוא כהן שאסור בגיורת, אם יש לגיירה כדי שלא ישתמד.

לעניות דעתי, איני רואה בזה מקום להתיר... והם אין להם לחטוא אף חטא קטן שהוא לסייע שישא כהן גיורת בשביל שלא ישתמד, דהא אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברו שלא יעשה איסור חמור כשפשע, כדאיתא בתוספות שבת.

• סיכום: יצאה מעצמה לשמד

כפי שראינו, התלבטו הפוסקים איזה מן התירוצים של התוספות התקבל להלכה,¹⁶ שהרי הבית יוסף בעצמו הביא שני תירוצים - פשיעה ו'מצווה רבה', ומאידך גיסא הכריע הרשב"א שהדבר תלוי בקשר הסיבתי-איסורי בין עובר העבירה למציל

ערוך השולחן (או"ח סימן שו סעיף כה):

ואם היא בעצמה פושעת, בזה צריך עיון (ועיין בית יוסף). ויש לעשות בזה לפי הבנת העניין.

פשיעה - אין להציל, כי היא פשעה בהמרת דת.

מצווה רבה - יש להציל, משום שמדובר על 'מצווה רבה'.

קשר סיבתי - יש להציל, משום שאין קשר סיבתי-איסורי בין העובר עבירה למציל.

1. השלכות נוספות

1. הוצאת נורה מהמקרר להציל מחילול שבת

הרבי יצחק זילברשטיין (חשוקי חמד, שבת ד ע"א):

שאלה: בבית אבות שכחו בערב שבת להוציא את הנורה מהמקרר, וכנראה שבשבת יכשלו הרבה מעמי הארץ בהדלקת הנורה, גם אחרי שידעו שהיא נדלקת בשבת, כי חלק מהזקנים הם עמי הארץ ולא מבינים שיש בזה חילול שבת.

נשאלת השאלה, האם מותר להוציא את הנורה בשינוי כדי להצילם מעוון?

א. מי גרם האיסור - כיון שהנורה לא הוצאה בסיבת המנהל, יוכל להוציאה -

לפי התירוץ הראשון, אולי למנהל בית האבות מותר להוציא בשינוי את הנורה, מאחר והוא אשם שלא הוציא את הנורה בערב שבת.

ב. שיטת ריב"א: עדיין לא נעשה האיסור - כל עוד לא בוצע האיסור, אפשר לעבור על איסור -

לפי הוספת הריב"א יתכן שלכל אדם מותר להוציא את הנורה, מכיון שעדיין לא פתחו עמי הארץ את דלת המקרר.

¹⁶ ראו כן בערוך השולחן (או"ח סימן רנד סעיף יט) לגבי רדיית הפת שהביא את עניין הפשיעה ואת עניין הקשר הסיבתי-איסורי. יתכן שרמז לכך באומרו "ועיין בית יוסף".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ג. מצווה דרבים - כיון שרבים ייכשלו בחילול שבת מותר לעבור עבירה להצלתם -

ובענייננו מסתבר דנחשב כמצווה דרבים... מותר לעבור על שבות כדי להציל את עמי הארץ והרבים מעוון.

ד. פשיעה - כיון שהם מוגדרים פושעים, אסור להצילם בעבירת עבירה -

לפי תירוץ זה יש לדון לכאורה דבענייננו נחשבים עמי הארץ פושעים דשגגת תלמוד נחשב זדון, ולפי זה אסור.

מסקנה: כיון שהכריעו שאם פשע ניתן לעבור על איסור דרבנן להצילו, יוציאו את הנורה בשינוי -

לאור זאת בנידוננו יתכן שמותר לכל אדם להוציא את הנורה בשינוי, כיון שהוצאת הנורה בשינוי היא רק איסור דרבנן, ומותר לעשות איסור דרבנן להציל רבים מעוון אפילו כשהם פושעים, וכ"ש שמותר למנהל עצמו להוציא את הנורה כיון שהאיסור נעשה על ידו.

2. כיבוד באכילה ושתייה למי שידוע שלא יברך

האם מותר לכבד באכילה ושתייה את מי שידוע לנו שהוא לא יטול ידיו ולא יברך?¹⁷

מצד אחד יש בכך איסור של 'לפני עיוור', אך מנגד עומדת שנאת הדת.

הרב שמואל וואזנר מתיר לתת אוכל למי שידוע לנו שהוא לא יברך או יטול ידיו, בהסתמך על תירוצי התוספות, שכן גם בעל הבית לא גרם לו לעבור על האיסור שהרי לא הכריח אותו לאכול, וכן האורח פושע בעצמו שאינו מברך -

שו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן יז):

במי שבא אליו אורח חשוב ואיננו שומר התורה והמצווה רק הוא תומך תורה וכו' ואם בעל הבית לא יתנהג אתו בנימוס לכבדו באכילה... שאסור ליתן לאכול אלא למי שידוע שנוטל ידיו ומברך, וגם אם יבקש ממנו ליטול ידיים ירגיז אותו מאד, אם מותר לכבדו באכילה, ולא יחוש ללפני עיוור הנ"ל, כיון דאם הוא לא ייתן לו לאכול הרי יכשל האורח באיסור יותר גדול... כתבו תוספות, דשאני התם דהוא גרם לו, או שאני התם דעם הארץ לא פשע. וכל זה לא שייך כאן, דהא הנותן לא גרם לו האיסור חמור, כהאי דעירובין דציווה לו לקחת פירות טבל משלו, וגם האורח פושע בעצמו במה שמכניס עצמו לאיסור חמור מזה... על כן הלב נוטה דיש מקום להקל בנדון דידן.

3. דחיית יום המילה למניעת חילול שבת

הרב בן ציון נשר נשאל אודות אפשרות דחיית יום המילה משבת ליום ראשון, כדי למנוע הגעת אורחים בשבת באמצעות חילולה.

לדבריו השיקול המרכזי הוא תירוצו של התוספות השוקל את עניין הפשיעה, וכיון שהאורחים פושעים בחילול שבת אין בעל הברית מחוייב להתחשב בהצלתם בדחיית יום המילה -

שו"ת אבן פינה (יו"ד ח"א סימן קכב):

נשאלתי מצעיר אחד בעל תשובה היות ונולד לו בן בשבת קודש והברית אמורה להיערך בשבת שלאחריה.

¹⁷ בעניין זה, אך ללא תלייה בתירוצי התוספות, ראו: **שו"ת מנחת שלמה** (ח"א סימן לה אות ה) שהתיר.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

אולם, הוא בטוח שקרובי משפחתו ומשפחת אישתו אשר לעת עתה טרם האירה להם שמש תורה ומצוות יגיעו לברית תוך כדי חילול שבת, ר"ל. בכן שואל הוא, האם כדאי לדחות את הברית ליום ראשון כדי למנוע מהמשתתפים חילול שבת או בכל זאת עדיף למול בשבת. תשובה: לכאורה לית דין צריך בושש, ואין מה להסתפק שיש לו לקיים המצווה בעיתה ובזמנה, ומדוע יפסיד המצווה החביבה בזמנה משום שטותם או רשעותם של אחרים. אולם, בעיון שני נראה שיש לדון בזה ממה שמצאנו בגמרא (שבת ד ע"א) האם אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך... ובאחד התירוצים חילקו שאם חברו פשע במעשה העבירה אין להצילו ע"י עבירה קלה יותר, ואם לא פשע צריך לעבור כדי להצילו, ועיין בפוסקים שנקטו טעם זה לעיקר... אכן, מכיוון שהם פושעים בדבר זה, שוב חזרנו לכלל שאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, ולכן חייב למול בשבת ביום השמיני. הן אמת שהריב"א שם בתוספות תירץ שלא אסרו אלא במקום שהעבירה באה מאליה, היינו שכבר הדביק הפת והאפייה באה מאליה, אבל כל שחברו עוד לא עשה את האיסור מותר לעבור על איסור קל כדי שלא יעבור חברו על איסור חמור... אכן מדברי הפוסקים שדנו בעניין חילול שבת כדי להציל חברו מעבירה, משמע שלא קיבלו תירוצים אלו להלכה... ולכן הוריתי לקיים המילה בזמנה בשבת קודש ויודיע לאורחיו שאין הוא חפץ שיבואו תוך כדי חילול שבת.

ז. חילול שבת כדי למנוע מאנשי הצלה לבוא

כעת עלינו לשוב לשאלה העקרונית בה אנו דנים, האם מותר לחלל שבת כדי למנוע מאנשי הצלה להגיע, כשכבר אין צורך בהם?

האם יש קשר בין סוגיית 'חטא כדי שיזכה חברך' לבין הנידון בו אנו עוסקים?

1. אין צורך להתקשר לבטל את המצילים

ניתן לומר שאין לדמות בין הסוגיה של 'חטא כדי שיזכה חברך' לבין היוצאים להציל בשבת, שכן בסוגיית 'חטא כדי שיזכה חברך' מדובר על הצלת חברו שלא יעבור על איסור חמור, לעומת היוצאים להציל בשבת שהם מקיימים מצווה גדולה של הצלת נפשות, 'וחי בהם', ולכן אין כל צורך לבטל את המציל שיצא להציל בהיתר

• בגמרא מבואר, שמי שעסק בהצלת נפשות והתברר שמעשיו היו מיותרים והחולה לא היה צריך את הדברים שעשה המציל, המציל אינו עובר על איסור -

בבלי מנחות (סד ע"א):

אמר רבה: חולה שאמדוהו לגרוגרת אחת, ורצו עשרה בני אדם והביאו עשרה גרוגרות בבת אחת - פטורין, אפילו בזה אחר זה, אפילו קדם והבריא בראשונה.

רש"י (שם ד"ה ואפי'): "דכולן למצווה נתכוונו, פטורין דהזריז לחולה משובח".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• שולחן ערוך (או"ח סימן שכח סעיף טו):

אמדהו הרופאים שצריך גרוגרת אחת, ורצו עשרה והביאו לו כל אחד גרוגרת, כולם פטורים ויש להם שכר טוב מאת ה' אפילו הבריא בראשונה.

? מה כוונת השולחן ערוך בתוספת המילים 'ויש להם שכר טוב מאת ה'', מילים שלא נזכרו בגמרא?

! תוספת זו נועדה כדי לזרז את המצילים ללכת ולהציל ולא לחשוב אולי לא יצטרכו אותם.

בנוסף, בדברי הגמרא ההתעסקות היא אודות פטור מקורבן, דבר שאינו שייך בזמן הזה, לכן הוסיף השולחן ערוך את המילים הללו שגם בזמן הזה יש לכך מעשה חיובי -

שו"ת ציץ אליעזר (ח"כ סימן יח):

אבל מרן הבית יוסף הוסיף זה מדעת עצמו... דהזכיר דין זה על דרך שכתבו דכל הזרזו בדבר הרי זה משובח כדי לזרז האדם, ומהאי טעמא גופא כתבו דין זה דאע"פ שנמצא שתשעה מהם חיללו את השבת שלא לצורך החולה שהרי הבריא בראשונה, אפילו הכי כיון שעשו ברשות ולשם מצווה כיוונו פטורים ואין להם בזה עון אשר חטא, אדרבא יש להם שכר טוב בעמלם מאת ה' כמו שסיים מרן ז"ל בשולחן ערוך. וכל זה כדי לזרז האדם שלא יתירשל בדבר, דאל"כ היה כל אחד ליבו נוקפו בבואו לחלל שבת בשביל פיקוח נפש וכו', ולכך השמיענו דאע"פ שלא נצטרך החולה לאותו דבר יש להם שכר טוב בהיות כוונתם לשמה וילמדו במכש"כ כשהצילו החולה במלאכה שחיללו בה את השבת ששכרם כפול ומכופל ותהי משכורתם שלימה, וכל אחד יהא זרזו ונשכר...

וא"כ למדנו שלהכי הוסיף הבית יוסף הך פיסקא דיש שכר טוב מאת ה', והוא בכדי להסיר ממנו קושיא, דלשם מה הביא בכלל זאת ההלכה דכולם פטורים אשר עניין לקרבן אתמר בגמרא ועכשו אינו שייך קורבן... ולכך הוסיף הך פיסקא דיש להם שכר טוב מאת ה' שמתוכה מובנת על זה שהביא בכלל זאת ההלכה, והיינו כדי לזרז ע"י כך את האדם שלא יתירשל בדבר כי בכל אופן שהוא יקבלו על כך שכר טוב מאת ה' בהיות כוונתם לשמה.¹⁸

• הפוסקים המתירים¹⁹

~ לדעת הרב וואזנר, כיון שאנשי ההצלה יצאו בהיתר אין להם כלל עבירה בהמשך הנסיעה וממילא אין צורך להודיע להם ע"י חילול שבת שלא יבואו -

שו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן קצג אות ב):

ואשר שאל בעניין חברת ההצלה ששלחו אחד לבית החולה בשבת, ומיד צלצלו מבית החולה שמצבו השתפר ואין צריך לשום עזרה, ויש יכולת במרכז להודיע לחבר ההצלה שלא ילך כלל ואם כבר התחיל לנסוע שלא

¹⁸ על הצורך לזרז את המצילים ולתת להם תחושה חיובית למעשיהם, השוו לדברי **אור זרוע** (ח"ב הלכות ערב שבת סימן לח), שהביא שיש שהורו למצילים בשבת להתענות על 'חילול שבת': 'ועתה שפירשנו שספק נפשות דוחה את השבת, כגון אנו שאנו דרים בין העכו"ם אם נפלה דליקה בבית ישראל בשבת ואיכא למיחש לסכנות נפשות מכבין את הדליקה... הילכך מסתבר דכל היכא דאיכא ספק נפשות מכבה ישראל אע"ג דאיכא עכו"ם לפניו. והיכא שהייתה דליקה והיה שם ספק נפשות וכיבוה ישראלים, אין צריכין שום תענית ושום צדקה על זה שהרי בהיתרא עשו מה שעשו. ואפילו אם הם רוצים לתת צדקה על כך, בית-דין מוחין בידם, שא"כ אתה מכשילם לעתיד. ויש שמורים להם להתענות על ככה ושוב בהיות הדליקה מורים להם לכבות ואח"כ גוזרים עליהם תענית... ולא נהירא לי, אלא כדפרשתי כך נראה בעיני הלכה למעשה, שאפילו אם רוצים להתענות על ככה מוחים בידם שלא להתענות כדי שלא ימנעו פעם שנייה מלכבות'. הבאנו את דבריו בשיעורים בפיקוח נפש והצלה, חלק א שיעור ח: 'פיקוח נפש ע"י גוי' (אות ד 2).

¹⁹ כן סברו: **הרש"ו אוירבך** (בתוך: הצבא בהלכה, פרק לב סעיף א; שם הערה 3); **הרי"ש אלישיב** (בתוך: תורת היולדת, פרק כא הערה א).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ימשיך לחלל שבת בחינם, והשאלה אם מותר לחלל שבת ע"י הצלצול, אם נימא דהוי רק דרבנן כדי להציל חברו מהנהגת המכוננית דהוא איסור תורה, והספק ביסוד אם אמרינן שיעשה איסור קל להציל חברו מחמור...

הנה אין זה פשוט דיש כאן רק איסור דרבנן דיתכן שהוא איסור תורה, אבל גם בלאו הכי פשוט כמו שכתב גם כבודו דזה שנסע בחינם אינו עושה איסור כלל... מכל-מקום פשוט דלא יחללו עבורו.

~ **שמירת שבת כהלכתה** (פרק מ סעיף פה; שם הערה קפו):

הזמין אמבולנס או רופא לצורך חולה שיש בו סכנה, ומתברר שאין בהם עוד צורך, אין לחלל שבת כדי להודיע להם ע"י יהודי על ביטול ההזמנה. ומה שנהג האמבולנס או הרופא ממשך לנסוע, נסיעה שלכאורה אין בה כל צורך יש להם שכר טוב מאת ה', כי הרי הוא נוסע בהיתר.

~ **הרב יצחק זילברשטיין** (תורת היולדת, פרק כא):

יולדת שהזמינו עבורה רופא או אמבולנס, ובניתיים הסיעה לבית חולים, וביקור הרופא או נסיעת האמבולנס נעשו מיותרים, אין להודיע להם דבר זה בטלפון ע"י ישראל.

2. יש להודיע ולבטל את ההגעה

• **הרב אשר וייס: התלות במחלוקת הרשב"א והבית יוסף**

לדעת הרב אשר וייס, צריך לחלל שבת כדי למנוע מאנשי ההצלה לבוא ולעבור בעצמם על חילול שבת, כשאין עוד צורך בהם.

לדבריו, שאלה זו תלויה במחלוקת הרשב"א והבית יוסף בהכרעה בין תירוצי התוספות -

לדברי הרשב"א, כיון שאין קשר סיבתי-איסורי בין עובר העבירה למציל הרי שיהיה אסור להודיע להם ולחלל שבת עבור הצלתם.

אך לדברי הבית יוסף, כיון שהם לא פשעו במעשה העבירה כי כל כוונתם הייתה להציל נפש, מותר למנוע מהם לבוא ע"י חילול שבת

שו"ת מנחת אשר (ח"א סימן כב):

נשאלתי פעמים רבות באנשי הצלה שנקראו להציל נפגעי תאונה או חבלה בספק פיקוח נפש והראשון שמגיע לזירה הציל את כל מה שניתן, או שנוכח לדעת שאין כאן סכנה -

האם עליו להודיע לחבירו שעדיין לא הגיעו שאין בהם צורך כדי למעט בחילול שבת, או שמא אין לו להשתמש במכשיר הקשר שיש איסור דרבנן בהשתמשות בו כדי להציל אותם מאיסור דאורייתא של הנעת רכב בשבת?...

ובער אני לחלוק על דברי מאורי הדור, אך תורה היא וללמוד אני צריך, ולענ"ד נראה דהלכה זו תלויה לגמרי במחלוקת הנ"ל.

דהלא באמת כל עשרת האנשים שלקטו גרוגרות לא עשו מצווה כלל, שהרי בפועל לא הצילו את הנפש, וממילא ברור שחיללו את השבת בשוגג או באונס, ומה שמקבלים שכר אינו משום שקיימו מצווה, אלא משום שחשבו לעשות מצווה, ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה אף שאין כאן מעשה מצווה כלל.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

הגע בעצמך, אדם בריא שבטעות נאמר לו שלדעת הרופא יש בו סכנה ועליו לאכול ביום הכיפורים, ובשברון לב אוכל הוא בדחילו ורחימו לקיים מצוות פיקוח נפש, וכי אין אנו מצווים להפרישו מאיסורא ולגלות את אזנו שבריא הוא ואסור לו לאכול ביום הכיפורים. הלוא ברור ופשוט שגם הוא יבוא על שכרו, שהרי עוסק הוא בפיקוח נפש, אך לגבי הצלתם מן החטא אין בינם לכל החוטא בשוגג או באונס. ומשום כל זה, נראה דאכן יש לראשון שהגיע ורואה ששוב אין צורך שאחרים יגיעו, להודיע להם לא להגיע.²⁰

• הרב חיים פנחס שיינברג: הותרה ודחוייה

לדעת הרב חיים פנחס שיינברג (בתוך: תורת היולדת, פרק כא הערה א), יש להודיע למצילים שיימנעו להמשיך בנסיעה, שכן שבת 'דחוייה' בפני פיקוח נפש ויש לצמצמם ככל שניתן את ההיתר -

נראה לעניות דעתי שמחוייבים להודיע... ועיין ברמ"א (או"ח סימן שכח סעיף יב), דלכתחילה עדיף לשנות כשאפשר, וביאר המשנה ברורה וז"ל: דכל כמה דנוכל לעשות בהיתר, לא שבקי התירא ונעשה באיסור.

²⁰ ראו כן גם בדבריו בשו"ת מנחת אשר (ח"א סימן כג; ח"ב סימן מג).